

TA'LIM JARAYONIDA O'QITUVCHI BILAN O'QUVCHILAR HAMKORLIGINING KOMMUNIKATIV JIHLARI

Djumanov Sherali Zakirovich

O'zMU Jizzax filiali, Oila psixologiyasi kafedrası katta o'qituvchisi

sherali.zhumanov.83@bk.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim jarayonida o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligining kommunikativ jihatlari, o'quvchilar faolligini oshirishda kommunikativ munosabatlarning roli va o'rnini yoritiladi.

Maqoladan bo'lajak mutaxassislarining kommunikativ qobiliyatni shakllantirishni takomillantirish muammosi bilan shug'ullanuvchilar foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: munosabat, kommunikativ munosabatlar, pedagogik qobiliyat, o'quv motivatsiyasi, tarbiyaviy faoliyatning kommunikativ munosabatlari.

Jamiyat taraqqiyoti tarixida shu jamiyat a'zosi qay darajada shakllanganligi, uning dunyoqarashi, ma'naviy-axloqiy sifatlari, murakkab o'zaro munosabatlar jarayonida faol va samarali ishtiroki mavjud tuzumning ilgarilab borishida muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Ana shu nuqtai nazardan har bir shaxsni maqsadli, jamiyat manfaatlariga mos keladigan, har tomonlama barkamol inson qilib voyaga yetkazish mazkur davlat ichki va tashqi siyosatining bosh yo'nalishlaridan biridir.

O'quvchi yuqori bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish uchun ta'lim-tarbiya faoliyati samaradorligini oshirishga qaratilgan tadbirlar majmuasiga o'quvchilarning motivlari sohasini o'rganish masalalari ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarni o'qishga bo'lgan qiziqishida oilaning o'rnini alohida e'tiborga olish bilan bir qatorda, maktab ta'limiga ilg'or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan Milliy o'quv dasturini to'laqonli joriy etish hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritishni ham unutmash lozim.

Respublikamizda maktab ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, Respublika o'g'il bolalar hamda qiz bolalar o'quv-tarbiya muassasalarida tarbiyaviy-axloqiy ishlarni takomillashtirishning me'yoriy asoslari yaratildi. Jumladan, "2022 - 2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 11 maydagi № PF-134-son Farmonida o'quvchilar tarbiyasida ota-onalar, mahallalar va ta'lim muassasalari hamkorligini tizimli tashkil borasidagi burch va mas'uliyatini oshirish ustuvor vazifalar sifatida belgilab berilgan[1]. Natijada o'quvchilarning qiziqishi va qobiliyatlarini aniqlash bo'yicha yagona elektron platforma yaratish hamda ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bulib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan kadr bo'lib kamol topishi, pedagogika sirlarini o'rganishi va kundalik turmush yumushlarini hal etishga tayyorlab borish masalasi asosiy muammolar tariqasida ta'lim jarayonida asosiy vazifa bo'lib kelgan. Xuddi shu sababli,

pedagogika ta'lim jarayonida o'qituvchi bilan o'quvchilar o'rtasidagi kommunikativ munosabatlarni yangi bir bosqichga o'tmoqda.

Ushbu muammo ta'lim jarayonida o'qituvchi bilan o'quvchilar hamkorligining turli jihatlari haqida sharq mutafakkirlarining asarlarida ham qimmatli ma'lumotlar uchraydi. Jumladan, Forobiyning o'quv-tarbiya jarayonlarini tashkil etish, ustoz va shogird faoliyati haqida shaxsga qo'yiladigan talablar, insonlar jamoasidagi o'zaro hamjihatlik, yordam, inson kamolati va uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni to'g'risidagi g'oyalari hozirgi o'quv-tarbiya jarayonlarini takomillashtirishda, ustoz va shogird hamkorlik munosabatlarni to'g'ri yo'lga qo'yishda, yoshlarda kasbiy va shaxsiy fazilatlarining shakllanishida g'oyat muhim ahamiyatga egadir.

Ibn Sino (980-1037) "Tib qonunlari" asarida o'quv tarbiya jarayoni yagona jarayon ekanligini ta'kidlab, bolani olti yoshdan boshlab muallimga topshirish xususida fikr yuritadi. Ta'limda o'qitish oddiylikdan murakkablikka qarab borish qoidasiga amal qilish, shuningdek, bolaga kuchi etadigan (jismoniy va psixologik imkoniyatlariga mos) mashqlarni bajartirish amali bu jarayonda katta ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydi.

Muallif bolalarni yakka-yakka o'qitishdan ko'ra, jamoada ta'lim tarbiya berish, o'qituvchi bilan o'quvchining hamkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish afzal ekanligini e'tirof etadi. Allomaning fikricha, jamoada o'qitilganida ularda ilmga intiluvchanlik kuchayadi, boshqalardan orqada qolishga g'ururi yo'l qo'ymaydi. O'zaro hamkorlik ular nutqining o'sishida, fikrining charxlanishida, xotirasining mustahkamlanishida muhim rol o'ynaydi. Ta'lim jarayonida o'quvchilar bir-birlari bilan inoqlashadilar, o'zaro hurmat qilishga odatlanadilar, munozara qilishni o'rganib, o'zaro musobaqalashadilar, o'zlarining xulq va burchlari haqida fikr almashadilar. Ana shunday qoidalarga asoslangan o'quv-tarbiya jarayonigina yoshlarning aqliy va axloqiy kamolotini ta'minlashga ko'maklashadi.

Ibn Sino hamkorlikning mohiyati haqida mulohaza yuritib shunday deydi: "Inson o'z faoliyatida nimagaki erishsa, u faqat o'z mehnati bilan amalga oshira olmaydi, ularni yaratish uchun boshqalar ham ishtirok etishi kerak yoki jamoa yordam berishi lozim. Buning uchun jamoa a'zolari o'zaro yaxshi munosabatda bo'lishlari kerak. Yaxshilik odamlarni inoqlikka, yomonlik esa kelishmovchilikka olib boradi. Aniq maqsad bilan harakat qilish insonni va jamoani yomondan saqlaydi, yaxshi ishlar qilishga yo'l laydi, unda ishonch tuyg'usini uyg'otadi"[2].

Yuqoridagi fikrlardan ko'rinib turibdiki, sharq mutafakkirlarining hayotiy kuzatishlari va g'oyalari nafaqat o'z davrida ta'lim-tarbiya sohasini rivojiga, balki hozirgi kunda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy o'qituvchi pedagogik faoliyatda kommunikativ munosabatlar usullaridan to'g'ri foydalanib, o'quvchilar ongiga quyidagicha ta'sir etsa, o'quvchilar ta'lim-tarbiya jarayonida ruhan kuchli bo'ladi. Ularning bu darajada bo'lishlariga o'qituvchining kommunikativ munosabatniga bog'liq.

Zero har qanday kasb sirlarini mukammal egallash uchun qobiliyat kerak. Pedagogik qobiliyat sog'lom o'qituvchidagina shakllanadi. Biroq u yuqori, o'rtacha va past darajada bo'lishi mumkin.

Pedagogik faoliyatda kommunikativ munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish uchun o'qituvchi[4]:

- ✓ o'quvchilar bilan bo'lajak munosabatni modellashtira olishi;
- ✓ munosabatda bo'ladigan sinf jamoasi xususiyatlarini oldindan bilishi;
- ✓ bevosita samimiy va hamjihatlikka asoslangan munosabat o'rnatish;
- ✓ munosabatda ustunlikka ega bo'lib, uni pedagogik talablar asosida oqilona boshqarish;
- ✓ munosabatning ijobiy va salbiy jihatlarini uzluksiz tahlil etib borishi lozim.

O'qituvchi tarbiyachi sifatida tarbiyalanuvchi o'quvchilarni o'zi uchun hamisha tarbiya obyekti deb hisoblashi kerak. Biroq tarbiyalanuvchi o'qituvchi-o'quvchi bilan erkin va ongli munosabatda bo'lishga erishsagina, tarbiyaviy munosabatlar samarali xarakter kasb etadi[3]. Tarbiyaviy faoliyatning kommunikativ munosabatlar jarayonida o'ziga xos qator qoidalari ham mavjud bo'lib, o'qituvchi o'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatishda ushbu qoidalarni mukammal bilishi lozim.

Pedagogik muloqotda ilhomlantiruvchi pedagogik ta'sirlar

№	Muloqot usullari	Muloqotning mazmun-mohiyati	Muloqot ta'sirining maqsad-vazifalari
1	Munosabatlar oynasi	Munosabatlar oynas usulining mazmuni pedagogik jarayonda o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish.	Muloqot jarayonida o'qituvchi o'quvchiga "Men - sizning do'stingizman!" degan belgini va signalni o'tkazish. Do'st esa insonni kerakli paytda himoya qiladi. Himoyalanshga bo'lgan ehtiyojning qondirilishi har qanday shaxsda ijobiy hissiy holat vujudga keltiradi. Sizda bunday ijobiy hissiy holatni vujudga keltirgan insonga nisbatan moyillik shakllanadi.
2	Ismi bilan atash	O'quvchiga ismi bilan murojaat qilish va uning shaxsiga bo'lgan e'tiborini tortish	Har qanday inson o'z ismi orqali o'z shaxsini namoyon qiladi, uning ismi unga uning ichki kiyimi kabi yaqin ham deyishadi. O'quvchiga ismi bilan murojaat qilish va o'quvchida o'z shaxsini namoyon qila olish ehtiyojining qondirish hamda o'quvchida ijobiy hissiy kechinmani vujudga keltirish.
3	Oltin teng so'zlar (kompliment), xushomad qilish usuli	O'quvchidagi ijobiy sifatlarni ko'ra olish va bir oz bo'lsa ham o'quvchini ijobiy hislatlarini bo'rttirishga qaratiladi.	Kompliment quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkin: to'g'ridan-to'g'ri o'quvchiga murojaat qilib, undagi ijobiy sifatlarni aytish orqali, "solishtirish", ya'ni adabiyotlardagi ijobiy qahramonlar bilan solishtirish yordamida, "ikki tomonlama kompliment" - suhbatdoshning o'g'li va qizi to'g'risida iliq fikrlarni bildirish chog'ida, suhbatdosh haqida iliq fikrlar bildirish orqali muloqotda o'qituvchi

			o'quvchida suhbatga moyillikni vujudga keltirish, unda o'z navbatida kompliment hosil qilish, yaxshi munosabatni mustahkamlash, berilgan ko'rsatmani bajarishga undash, muvaffaqiyatga undovchi turtki berish, muvaffaqiyatsizlikdan saqlovchi motivlar hosil qilish, suhbatdoshning moslashishga yordam berish kabi bir qator psixologik vazifalar kuzatiladi.
4	Sabr - toqatli tinglovchi bo'lish usuli	O'qituvchi o'quvchini suhbatda sabr-toqat va e'tibor bilan tinglashdan iborat	Bunda o'quvchi o'z fikrini to'liq aytish ehtiyojining qondirilishi va shu bilan bog'liq ravishda ijobiy hissiy holatning vujudga kelishi amalga oshadi.

Demak, tinglash madaniyati muloqot jarayonining samarali bo'lishida muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun o'quvchilarni diqqat bilan tinglashimiz, unda o'z-o'ziga hurmatni tarbiyalashimiz, uni ilhomlantirishimiz va ruhlantirishimiz orqali ta'lim samaradorligini oshirishga erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "2022 - 2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 11 maydagi № PF-134-son Farmoni

2. Zunnunov A. O'zbek pedagogikasi tarixi.- Toshkent: O'qituvchi , 1997. – 272 b.

3. Zakirovich, Djumanov Sherali. "TALABALARDA KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI." International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research (2022): 543-545.

4. Джуманов, Ш., & Холикулова, С. (2022). Талабаларда коммуникатив қобилиятларни шакллантириш имкониятлари. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 513-515.